

Rechts radicalisme in Europa. Verslag van een conferentie in Boedapest

André Mommen

De conferentie over het *Nieuwe Rechts Radicalisme in Europa* verzamelde op 3 en 4 juni 2011 in de Kossuth Club van Boedapest wetenschappers en activisten uit diverse Europese landen met de bedoeling een beter inzicht te verkrijgen aangaande de opmars van de nationalistische en post-fascistische partijen. De meeste aandacht ging uiteraard uit naar de oorzaken van de opkomst van radicaal rechts en de manier waarop deze partijen zich van een populaire basis in diverse lagen van de samenleving, niet het minst onder de jongeren, hadden weten te verzekeren. Het was zeker niet de bedoeling een encyclopedisch overzicht op te stellen, wél om structuren en processen bloot te leggen. En eventueel over te gaan tot enige theorievorming in relatie met de globalisering van het kapitaal en de functie van de nationale staat. Uiteraard was de focus gericht op Centraal en Oost-Europa want daar kwamen de sprekers vandaan.

Volgens Tamás Krausz (ELTE Universiteit, Boedapest), die de conferentie opende, was het opmerkelijk dat radicaal rechts, dat bijna overal in Europa met de nederlaag van het fascisme in 1945 in de ondergrond was verdreven, zich nu in nieuwe gewaden heeft gehuld en daarna aan een electorale opmars is begonnen. In een aantal landen steunt dit radicaal rechts burgerlijke coalitieregeringen of dringt het zelfs als coalitiepartners door tot in de regeringen. Maar wat voor radicaal rechts is dit nu? Het verschilt in de tijd uiteraard ook van land tot land en binnen bepaalde landen (zie Spanje en Italië). In Europa zijn er tussen West- en Oost-Europa twee grote verschillen duidelijk zichtbaar geworden. Oost-Europa kent bijvoorbeeld radicale partijen en bewegingen die met nazisymbolen zwaaien, terwijl in West-Europa dit niet meer zo evident is. In West- en Noord-Europa richt radicaal rechts zich nu hoofdzakelijk tegen de

Het probleem met dit nationalisme is nu dat het de liefde voor het vaderland en het eigen volk vooral gebruikt om de binnenlandse tegenstellingen en problemen te verdoezelen. Het presenteert oplossingen ten nadele van bepaalde groepen of sociale klassen als vanzelfsprekend. De burgers moeten zich immers ook een "inspanning" willen getroosten, desnoods door het eigen leven te offeren. Zo kan het volk overleven.

migranten en dan nog vooral tegen moslims. In Oost-Europa domineert het straatgeweld tegen de minderheden, hier vooral de Roma, en het verbale geweld ook tegen de joden. De oorzaken van deze uitingen van vreemdelingenhaat moet men zoeken in de wijze waarop en de mate waarin al deze landen na 1989 in de globalisering van het kapitaal werden meegesleurd. Dat in Oost-Europa de rechtse bewegingen een fel antisemitisme met zich meedragen, verklaarde Krausz uit het feit dat hier geen moslimmigranten zijn en dat het communisme, dat men graag met de joden associeert, nog altijd de hoofdvijand is gebleven. Vandaar dat hier dan ook driftig met de nazivlaggen wordt gezwaaid. In West-Europa is men grotendeels, op enkele kleine groepen als *Blood and Honour* (naar Hitlers leuze *Blut und Ehre*) na, dat stadium voorbij. Maar behalve deze verschillende situationele verschillen zijn er ook nog de verschillen in perspectieven. Uiterst rechts heeft, na zich ontdaan te hebben van zijn al te ranzig verleden, een nieuw publiek kunnen aanspreken. Dat maakt radicaal rechts vandaag ook zo gevaarlijk. Zijn discours kan hierdoor in bredere segmenten van de samenleving doordringen. Niet ras, maar cultuur en godsdienst vormen vandaag de harde kern van het rechtse discours, dit dan in combinatie met een verwijzing naar de economische globalisering waartegen radicaal

rechts zegt zich vooral uit nationalistische motieven te willen verzetten.

Democratie en kapitalisme

In Oost-Europa, waar men met democratische vormen van besluitvorming veelal onbekend was, dacht men dat na de Val van de Muur in 1989 het kapitalisme zich haast als vanzelf een democratische cultuur zou aanmeten. Dat bleek echter niet het geval te zijn, omdat hier een burgerlijke klasse naar Westers model ontbrak. Wat hier daarna als bourgeoisie ontstond, geleek immers in de verste verte niet op de West-Europese bourgeoisie. Vandaar dat Oost-Europa niet vanzelf in West-Europa kon overgaan, ook al konden vele landen uit Centraal Europa en de Balkan al vrij snel tot de Europese Unie toetreden. De door de Koude Oorlog vastgelegde politieke scheidslijn bleef ook na 1989 bestaan. Een deel van Oost-Europa werd zelfs het toneel van etnische oorlogen, grensconflicten en pogingen om minderheden uit te drijven, dit alles in een zoektocht naar de vorming van etnisch en cultureel homogene naties die zich op die wijze ook tegen de globalisering van het kapitaal hoopten af te schermen. Wie had zich kunnen voorstellen dat in 1999 de NAVO bombardementen zou uitvoeren op een Europees land als Servië?

Er zijn, aldus Krausz, in Europa niet alleen twee regio's met zeer verschillende politieke culturen aanwezig. Ze evolueren daarbij ook nog eens in verschillende richtingen. Volgens Krausz was het hem opgevallen dat men hier de grootste gemene deler om links en rechts van elkaar te kunnen onderscheiden niet meer automatisch kan terugvinden. Zijn conclusie luidde derhalve dat een groot deel van Europa zich ten slotte wel gezamenlijk in de richting van rechts aan het bewegen is, maar dan wel volgens

een verschillend discours en model. Dat dit alles uiteindelijk tot een crisis in de EU zal moeten leiden, noemde Krausz zelfs evident. De kernlanden van de EU zullen, mocht de Europese periferie structureel nog armlastiger worden dan vandaag, dan wát graag van de Europese constructie afscheid nemen om zo de arme landen economische en financieel op zichzelf terug te werpen. Wat daarna politiek en economisch in die buitengesloten landen zal gebeuren, dat laat zich dan allicht gemakkelijk raden.

Welvaartsstaat

Toch kan men het fascisme uit de klassieke periode niet zo maar vergelijken met het huidige rechts radicalisme, meende de Hongaarse filosoof Gáspár Miklós Tamás (visiting professor CEU, Boedapest). Het fascisme was volgens hem immers een massabeweging die de straat in bezit nam, het parlementaire systeem wilde vernietigen en de grondrechten wilde opheffen. Dat kan men van huidig radicaal rechts niet beweren, ook al komen er soms geïnformeerde demonstranten op straat, houden ze parades en zelfs schietoefeningen. Radicaal rechts manifesteert zich vandaag – en met succes – vooral via de stembus en het is daardoor dus ook een parlementair verschijnsel geworden. Dat heeft de zichtbaarheid van uiterst rechts vergroot. Vele radicale partijen hebben zich vandaag daarom gedistantieerd van alles wat naar het oude fascisme verwijst. Radicaal rechts heeft nog wel enkele kenmerken van dat vroegere fascisme, niet in het minst door de “niet-productieven”, ofwel de “luiertiken”, tot kop van jut te verklaren, maar de argumenten zijn inmiddels beter gestoffeerd. Het offensief van radicaal rechts is echter wel duidelijk en zelfs eenzijdig gericht tegen al diegenen die van de welvaartsstaat “profiteren” (vrouwen, studenten, gehandicapten, zieken, werklozen, enz.) of die omwille van hun etnische (bijvoorbeeld de Roma) of religieuze (islam) kenmerken gemakkelijk als dusdanig kunnen worden gestigmatiseerd. Deze klopjacht op de “niet-productieven” heeft uiteraard te maken met de toegenomen concurrentie. Door het vervagen van de klassengrenzen weten we steeds minder wie ook weer wie is. Vroeger was alles maatschappelijk ook overzichtelijker gestructureerd. Klassen stonden tegenover klassen. De welvaartsstaat beschermde de arbeidersklasse tegen

De conferentiezaal: Kossuth Club Boedapest

de onzekerheid van het bestaan. Arbeiders werkten daarbij in grote fabrieken en deden veelal gelijk(w)aardig werk. Ze konden op die manier ook door zich te verenigen een machtsfactor worden en vormgeven aan wat de welvaartsstaat zou gaan heten. Dit alles is de laatste decennia systematisch afgebroken, met de gevolgen die men vandaag kan zien.

Al die gemeenschappelijke factoren zijn onder druk van de neoliberale hervorming van staat en maatschappij vervaagd, wat een voedingsbodem voor het postfascisme heeft gecreëerd, waardoor die antiliberaal ideologie die ook de universele mensenrechten in vraag stelt, gemakkelijk de wind in de zeilen kon krijgen. Dit alles werd nog eens versterkt door de populaire waarneming dat sommigen in onze samenleving inmiddels wel een zeer bevoorrechte positie hebben weten te verwerven en zich daardoor mateloos konden verrijken. Op die manier kon uiterst rechts zich herstructureren door op deze algemene maatschappelijke onvrede in te spelen en zich daardoor een ruimere electorale basis verschaffen. Hierdoor werd uiterst rechts meteen een machtsfactor van belang. In een aantal landen kon uiterst rechts daardoor het maatschappelijk debat naar zich toe trekken. Uiterst rechts hoefde daardoor zelfs niet eens tot een regeringscoalitie toe te treden om de eigen agenda af te werken. Het was in vele gevallen voldoende

om via gedoogsteun een rechtse regering in het zadel te houden (zie Nederland en Denemarken).

De volksgemeenschap

Uiteraard spelen de toestand van de nationale economie en vooral de hoogte van de werkloosheid een cruciale rol bij de electorale groei van het rechtse radicalisme. De Oostenrijkse sprekers Amelie Lanier en Herbert Auinger wezen eveneens op de prestatiehouding. Dat hangt samen met de neoliberale ideologie die graag de nadruk op productiviteitsstijging legt. Dat vereist dan weer de schepping van een bepaalde plichtsbetrachting bij de burgers. De natie, die nu duidelijk vastgelegde begrenzingen heeft gekregen, is dan het kader bij uitstek waarin deze mentale transformatie moet gebeuren. De staat dient immers in alle opzichten de ontplooiing van het kapitalisme te bevorderen. De mogelijkheden daarvoor zijn evenwel beperkt en dat sluit daarom niet het gebruik van geweld en dwang uit, ook al integreert de staat bij voorkeur instellingen als de familie, de eigendom en de regels van het dagelijks leven om dat doel te bereiken. De daartoe ontworpen strategieën doen daarom beroep op de ideologie van het volksnationalisme als het machtige instrument om de sociale en culturele verschillen tussen de burgers in theorie te doen verdwijnen.

Vooral de notie van de “volksgemeenschap” speelt in deze een cruciale rol, omdat via dat concept ook de “volksvreemde” elementen kunnen worden geïdentificeerd en daarna uitgesloten, c.q. geëlimineerd. De staat valt hier dan uitdrukkelijk samen met de natie. Van de burgers kan dan worden verwacht, zoals dat in de nieuwe Hongaarse grondwet dat al is aangetoond, dat zij een “positieve” bijdrage aan de nationale identiteit leveren. De burgers horen niet alleen de Hongaarse taal thuis en op straat te bezigen, maar vooral lief te hebben. Ze moeten trots zijn op hun Hongaarse identiteit, d.w.z. het Hongarendom, en daarom hun stamverwantschap koesteren. Het symbool van die gemeenschappelijke nationale identiteit is dan de kroon van de mythische Heilige Stefanus. Die kroon verwijst tevens naar de christelijke oorsprong van de Hongaarse natie, waarbij het historische feit van de verdrijving de Turken op het einde van de 17de eeuw meer dan een gewoon feit is. De Hongaarse natie is immers door de opstand en met de wapens uit de verdrukking verzezen. De Hongaarse staat is daarna niet alleen uit dat gewapend conflict geboren, maar ook uit een hardnekkige en langdurige strijd tegen alle vreemde invasies en buitenlandse dreigingen. Alleen zó kon de Hongaarse natie overleven en kon het Hongaarse volk zich een toekomst bevechten. We hebben hier dus te maken met een Hongaars nationalisme dat bij voorkeur focust op etnische, historische en culturele (taal, godsdienst) thema's en tradities en daardoor het “vreemde” als niet te integreren bestanddeel radicaal afwijst.

Het probleem met dit nationalisme, stelden Lanier en Auinger, is nu dat het de liefde voor het vaderland en het eigen volk vooral gebruikt om de binnenlandse tegenstellingen en problemen te verdoezelen. Het presenteert oplossingen ten nadele van bepaalde groepen of sociale klassen als vanzelfsprekend. De burgers moeten zich immers ook een “inspanning” willen getroosten, desnoods door het eigen leven te offeren. Zo kan het volk overleven. Daar deze ideeën als fascistisch bekendstaan, is het niet goed mogelijk om ze onverbloemd en brutaal te presenteren. De burgers zouden wel eens zeer negatief kunnen reageren op fascistische uitingen en het buitenland zou met sancties kunnen dreigen. Vandaar dat nieuw rechts zich in het gewaad van de “democratie” heeft gehuld. Uiterst rechts

opereert vandaag graag met de slogan van de “democratie” te willen verdedigen tegen alle linkse en progressieve groeperingen en partijen die naar verluidt de wensen en verlangens van de grote massa negeren, en dus “ondemocratisch” zijn. Uiterst rechts komt daarom op voor wat het volk wil door zich tot spreekbuis te maken van al diegenen die “klachten” hebben over de arrogante heersende elite die haar zakken vult en die toch niet wil luisteren. Uiterst rechts staat evenwel niet te roepen aan de zijlijn. Het wil zonodig snel meeregeren. Het biedt, als de situatie gunstig is, ook aan om conservatieve regeringen te steunen om passende maatregelen te treffen. In de meeste gevallen gaat het dan vooral om het beperken van de immigratie, het nemen van maatregelen tegen moslims en het op de helling zetten van internationale verdragen die de mensenrechten beschermen. De rechten van buitenlanders worden immers door internationale verdragen beschermd.

Svoboda

Hoe uiterst rechts zich manifesteert kan enkel door landenstudies worden toegelicht. Rechts extremisme bevat immers een sterke nationale en historische component. Men moet de geschiedenis van een land goed kennen om te kunnen weten welke precies de betekenis van een bepaald nationalistisch discours is. Naast symboliek speelt ook frustratie een grote rol, want beide refereren naar etnische conflicten in het verleden. Staten vormden zich immers via onduidelijke grenzen. Eerst was de staat en pas daarna kwam de natie. Volkeren of stammen met eigen taalvarianten en gebruiken werden door de spreekwoordelijke gehaktmolen van de geschiedenis gehaald en erkenden later een bepaald gebied als het hunne. Dat gold zeker niet alleen voor de Hongaren, maar ook voor de diverse Slavische volkeren. Feodale heren legden zo de grondslag voor politieke instellingen die later via parlementaire vertegenwoordiging en politieke partijen tot nationale staten moderniseerden. Maar ze droegen nog lange tijd de last van het verleden met zich mee.

Krisztina Kurdi (ELTE Universiteit Boedapest) merkte in haar lezing dienaangaande op dat vooral Oekraïne hiervan problemen ondervindt. Omdat het land praktisch nooit zelfstandig is geweest en in de korte

Krisztina Kurdi (rechts)

periode dat dit wél het geval is geweest, zich vooral aan antisemitische excessen te buiten is gegaan, kon men na 1991 met de onafhankelijkheidsverklaring daarmee bezwaarlijk uitpakken. Oekraïne heeft dus een schreeuwend tekort aan positieve nationale helden om de natie vorm te geven. Voorts was Oekraïne in diverse periodes van de geschiedenis niet alleen een onderdeel van tsaristisch Rusland en de Sovjet-Unie, maar ook nog eens deels bezet geweest door Polen en Oostenrijk-Hongarije en door de Tataren en de Turken. Voorts is er nog de grote Russische minderheid die uiteraard haar eigen taal en cultuur is trouw gebleven. Voor de Oekraïense nationalisten is het dus bijna een onmogelijke taak om de natie binnen de staat vorm te geven. Vandaar hun agressiviteit tegen alles wat “vreemd” is en de volkscultuur en de eigen taal bedreigt. Uiterst rechts heeft zich daarbij altijd al laten opmerken door zijn antisemitisme en heeft dat discours zeker niet opgegeven. Vooral de historische aanwezigheid ooit van een belangrijke joodse populatie in het vroegere Lemberg (Lviv, Lvov) vormt ook vandaag nog de voedingsbodem voor een heftig antisemitisch populisme dat vooral door de beweging *Svoboda* (“vrijheid”) wordt vertegenwoordigd.

De ideologie van *Svoboda* kan men typisch fascistisch noemen, maar draagt ook bepaalde kenmerken van het huidige rechtse radicalisme met zich mee. *Svoboda* wil immers de nationale onafhankelijkheid benadrukken door vooral de kaart van de nationale “authenticiteit” uit te spelen. De

natie kan enkel worden gered door ze van vreemde smetten (joden, Russen en andere minderheden) te bevrijden. Alleen een zuivere nationale cultuur kan het volk nog redden in een wereld van globalisering en opengaande grenzen. Van vreemde smetten vrij, is het ideaal. Maar hoe? De dubbele nationaliteit bezitten moet in de ban worden gedaan. Russen en Polen moeten oprassen, ofwel zich grondig aanpassen door bij voorbeeld de Oekraïense taal te leren én te spreken. Geen taalfaciliteiten meer voor Russen. Gans het volk is de natie en de taal is het ganse volk. Daarom wordt nu alle hoop gesteld op de terugkeer van alle Oekraïners die ooit naar de Nieuwe Wereld zijn uitgeweken en die daar uiteraard hun moedertaal al die tijd hebben gekoesterd. Het zou hier gaan om, al naargelang de zelf gemaakte schattingen, ten minste 1,5 miljoen etnische Oekraïners die in Canada wonen. Daar tegenover staat dat *Svoboda* de Verenigde Staten samen met Rusland als de grote vijand ziet. En in Polen heeft men nog een andere ervvijand ontdekt. Zeg me wie je ervvijand is en ik zal zeggen wie je bent.

De burger als onderdaan

Laura Gruber (Otto-von-Guericke-Universität Magdeburg en Universität Salzburg) meende aan de hand van het Duitse voorbeeld te kunnen aantonen op welke wijze uiterst rechts in opkomst is in het regeringsbeleid van Angela Merkel. De Duitse regering beantwoordt de uitdaging van de kapitalistische globalisering door vooral de op sociale consensus gebaseerde politiek op te ruimen in de hoop zo de economische groei op een hoger niveau te brengen. Dat heet dan het nieuwe Model Duitsland waarnaar vanuit het buitenland ineens met bewondering wordt gekeken. Maar zonder de sociale prijs ervan te willen zien. De laatste Duitse regeringen zijn hoofdzakelijk met neoliberale hervormingen in de weer geweest, waaronder

privatiseringen, en ze hebben daardoor de solidaire welvaartsstaat aan de kant geschoven. Anderzijds hebben ze met repressieve maatregelen uitgepakt bij het afschermen van het eigen territorium tegen de (ongewenste) migratie van mensen die op de welvaartsstaat beroep kunnen doen. Aan mensen (arbeidskrachten) waaraan het kapitalisme niet kan verdienen, heeft men immers geen boodschap meer.

Deze simplistische en wrede denkbeelden sloegen uiteraard ook aan bij een aanzienlijk deel van de (nog) werkende autochtone bevolking die zich in haar bestaan bedreigd voelt. Van de andere kant werden de eisen gesteld aan de eigen bevolking mateloos opgeschroefd. Iedereen moet daarom aan het werk om de kosten van de welvaartsstaat mede te helpen financieren. Wie niet meer kan werken, die heet voortaan een “asociaal”. Het is gedaan met de sociale solidariteit. Daardoor kan de staat de “burger” weer tot een “onderdaan” verklaren door die burger vooral op zijn “plichten” en nauwelijks nog op zijn “rechten” te wijzen. De leuze luidt voortaan “iedereen aan de arbeid”. De vrijheid om te arbeiden is in werkelijkheid echter afgeschaft omdat werklozen nu voor 1 euro extra per uur bovenop hun werkloosheidsuitkering *gedwongen* zijn allerlei vuile klussen op te knappen. Zo zou de economie weer kunnen groeien. Dat alles staat dan voor het tweede *Wirtschaftswunder* dat als model voor het buitenland wordt aangeprezen.

Laura Gruber ging daarna ook in op de filosofische vraag of de eigendom eigenlijk nog wel aan de vrijheid een plaats wil gunnen. Immers, er bestaat alleen nog maar de vrijheid van diegenen die over geld (om consumptief te besteden of om te investeren in productiemiddelen) beschikken. De kapitaalbezitters ontnemen de andere mensen de vrijheid om op een decante manier te leven en te werken. Deze situatie is vooral het gevolg van de ongebreidelde concurrentie op de wereldmarkt en de hieruit ontstane rationalisering in de productie, waardoor steeds meer mensen worden uitgesloten. Voor hen is geen plaats meer in de samenleving. Dat blijkt uit de wijze waarop de ambtenarij in steeds toenemende mate jacht op werklozen en zieken maakt om ze zo snel mogelijk weer aan het “werk” te krijgen, ongeacht welk werk dat is. In vele gevallen gebeurt dit met een taalgebruik

dat herinnert aan de tijd van het fascisme. In de praktijk blijkt nu dat de opdracht van de burgerlijke staat er eentje is om de uitbuiting van de arbeidskracht te optimaliseren. De gedachte wordt immers gepopulariseerd dat werklozen enkel nog *volkschädlich* zijn. Voorts hebben de vakbonden zich al sinds geruime tijd geschikt in hun rol om zoveel mogelijk mensen hun baan te laten behouden en om de werklozen zo snel mogelijk weer aan de slag te krijgen. Van grote en algemene protestbewegingen is geen sprake meer. Maar ook (nog) niet van een grote electorale doorbraak van het Duitse rechts extremisme. Dat vraagt uiteraard om een verklaring. Gruber probeerde het door te verwijzen naar het onvermogen van uiterst rechts om voor zijn denkbeelden een passend discours te vinden.

Het probleem voor uiterst rechts is immers dat het een vijandbeeld moet scheppen dat aanslaat, dus tot de verbeelding spreekt. Dat is in Duitsland tot nu toe nog niet gelukt. In Duitsland zijn de Turken nu wel de kop van jut, maar de stemmingmakers aarzelen om hun discours consequent door te trekken. Als men verwijst naar de analogie met de joden die door de nazi's zijn uitgeroeid, zorgt dat bij die stemmingmakers tegen de Turken voor een zeer ongemakkelijk gevoel. Maar de aanzet tot het verklaren van de Turk als zondebok is er wel. In periodes van crisis zoekt men immers naar de vijand die men aan de schandpaal nagelt. De Turk is hier een vervanger voor de jood, omdat hij er anders uit ziet, een andere godsdienst aanhangt en verwanten in het buitenland heeft. Een Turk kan dus nooit een “goede” Duitser zijn of worden. Turken kweken ook meer kinderen dan de Duitsers, dus zelfs zonder immigratie uit Turkije groeit hun aantal ontoelaatbaar aan en daardoor komen de Duitsers in de verdrukking.

Karikatuur en zondebok

Deze ranzige boodschappen over volksvreemde elementen trachten sommige rechtse media vooral via karikaturen te populariseren. In de naziperiode portretteerde men de jood insgelijks als een volksvreemde samenzweerder. De sluwe jood had zich op slinkse wijze van het geldkapitaal meester gemaakt om zo het “hardwerkende” eigen volk via de woekerente uit te zuigen. Daardoor ging de eigen

“volkskracht” uiteraard verloren. Seksuele fantasieën speelden in dit discours een belangrijke rol. Voorts was de jood ook nog eens corrupt. Met geld kon hij alles kopen. De cultuur van het eigen volk werd door de joodse kunstenaars en filosofen met hun decadente kunst en kosmopolitische denkbeelden ondergraven en eveneens gecorrumpeerd. Daarbij waren het marxisme en het bolsjewisme joodse uitvindingsels, kortom ook instrumenten om de wereldmacht te grijpen.

Al deze denkbeelden uit Hitlers tijd komen vandaag in de antisemitische en rechtse bladen via de karikaturen weer aan bod. In vele gevallen duiken ze zelfs in getransformeerde versies op om de moslims, in het algemeen of Turken en Arabieren, in de botsing tussen de beschavingen een kwalijke plaats te gunnen. Uiteraard zitten de christenen (of ten minste mensen met een christelijke beschaving) dan in de slachtofferrol. Terwijl het omgekeerde eigenlijk waar is.

Om deze elementen uit het rechtse discours te kunnen toelichten had Szabolcs Szita (West-Hongaarse Universiteit, Sopron) een studie gemaakt van de twee jaargangen van het tijdschrift *Harc* (Strijd) dat in 1944-45 in Hongarije ooit was verschenen. Hij heeft een facsimile editie ervan in bezit. De door hem getoonde plaatjes toonden in karikatuurvorm de volgende boodschap: alleen door de strijd aan te binden tegen joden kon de Hongaarse natie op een moment dat de definitieve nederlaag zich al aftekende, nog van de ondergang worden gered. Het Rode Leger mocht dan wel aan de Hongaarse oostgrens staan, toch was de strijd tegen de binnenlandse vijand, de jood in al zijn gedaanten, van doorslaggevend aard. Die jood was dus de bolsjewist, de geldwolf, de plutocraat en de vieze straathandelaar. Soms kon de tekenaar deze boosdoener in één persoon verenigen. Szita merkte voorts op dat na de Val van de Muur in 1989 al snel dezelfde karikaturen, liefst zonder bronvermelding, in allerlei duistere Hongaarse blaadjes en boekjes weer opdoken. Gedurende de communistische tijd was antisemitisme officieel verboden geweest. Maar de antisemitische gevoelens leefden blijkbaar hardnekkig voort. Ook na de moord gepleegd op honderdduizenden Hongaarse joden.

Dat bleek nog maar eens na de val van het communisme in 1989. Uit het daarna regerende Hongaarse Democratisch Forum (*Magyar Demokrata Fórum* – MDF) maakte zich al snel de door de schrijver István Csurka opgerichte antisemitische Hongaarse Gerechtigheids- en Levenspartij (*Magyar Igazság és Élet Párt* – MIÉP) los. In 1998 kon het antisemitische MIÉP zelfs op eigen kracht de kiesdrempel halen en zo met een fractie het parlement betreden. Daarna bleek deze beweging in een doodlopend straatje te zijn terecht te komen. Zowat tien jaar geleden werd de MIÉP verzwakt door de dissidentie van *Jobbik* (*Jobboldali Ifjúsági Közösség*, daarna *Jobbik Magyarorszáért Mozgalom* ofwel de *Beweging voor een Beter Hongarije*), ontstaan uit een groepje ontevreden katholieke en calvinistische studenten. MIÉP zag zich na de rampzalig verlopen verkiezingen van 2002 daarna genooddaakt om met deze concurrent een alliantie aan te gaan.

Jobbik voert met de strijdkreet “Hongarije is van de Hongaren” actie tegen de Roma en de homo’s, maar bespeelt ook antiglobalistische thema’s. Het kritiseert de onbekwame elites van de gevestigde politieke partijen en brengt graag via partijleider Gábor Vona haar “nette” kant in de publiciteit. Dat gebeurt veelal via jonge en “moderne” intellectuelen, kersvers van de universiteit afgestudeerd. Maar deze partij onderhoudt ook contacten met allerlei gewelddadige groepen (voetbalhooligans, een bende van motorrijders, leden van de Zwarte Garde) en heeft in de marge soms ook wat antisemitische boodschappen in petto. Dat *Jobbik* daardoor bij uiterst rechts hoort, werd door Adam Markus (Universiteit van Wenen) onderschreven. Uit zijn studie over het rechtse radicalisme in Europa had hij wel een aantal opmerkelijke regionale verschillen in ideologie en organisatie opgemerkt. De echte neonazipartijen bestaan vooral in Oost-Europa en op de Balkan. Ze paraderen er in zwarte uniformen en wapenen met nazivlaggen. Hun leuzen liegen er niet om. Hun electorale successen zijn echter ongelijkmatig verdeeld. In Noord- en West-Europa heeft radicaal rechts veelal afstand gedaan van de oude symboliek en probeert men zelfs elke vergelijking met naziperiode te ontkennen. In bepaalde gevallen, zoals met Wilders in Nederland en het Vlaams Belang, is men beste maatjes met Israël geworden. De vijand is niet meer

de jood, maar de moslim. In Oost-Europa is de vijand echter nog wel de jood. Bij gebrek aan moslims fungeren de Roma’s hier als de universele zondebok.

Het grote probleem is waar men nu precies de grens tussen rechts en radicaal rechts moet trekken. Over het algemeen wil uiterst rechts in elk geval de moslimimmigratie aan banden leggen of minaretten verbieden. Voorts wil men de dubbele nationaliteit verbieden, de gezinshereniging tegengaan en de criminele migranten terugsturen. Maar dat wil traditioneel rechts nu toch ook? Ook plaatst uiterst rechts de christelijke cultuur op een voetstuk terwijl de samenleving in Europa in zeer grote mate geseculariseerd is. Echter, al deze radicale en rechtse partijen en bewegingen zijn nog volop in beweging. Ze kleuren hun slogans en programma’s regelmatig bij en komen met diverse slogans op straat. Zowel in Duitsland als in Polen hebben de rechts radicalen nu de vestimentaire kenmerken van de linkse andersglobalisten overgenomen en ze komen tegenwoordig zelfs op straat met antikapitalistische leuzen. Ze bepleiten echter wel een “nationaal socialisme” ter verdediging van het eigen kapitalisme tegen dat van de multinationals. Vandaar dat de vreemdelingenhaat nu een breder spectrum dan vroeger beslaat.

De Balkan ontregeld

De vraag stellen is ze beantwoorden, stelde József Juhász (ELTE Universiteit, Boedapest). Vooral op de Balkan is uiterst rechts ideologisch invloedrijk. De verschillen hier tussen het rechts radicalisme met West-Europa zijn opmerkelijk en hebben te maken met de totaal verschillende nationale contexten. Juhász wees hier natuurlijk op het uiteenvallen van Joegoslavië. Terwijl Duitsland herenigde, verpulverde onder het opkomend Servisch nationalisme het Joegoslavische staatsverband. Uiteindelijk bleef alleen nog maar een Klein-Servië in de handen van Milosjevitsj over. Zijn bedoeling was nochtans om het Servische vaderland te redden door de nationale grenzen te verdedigen en de bevolking te vrijwaren van het corrupte internationale kapitalisme. Dit ging in zijn geval uiteraard gepaard met veel retoriek en ook opportunisme. Maar zijn Servisch nationalisme kon niet voorkomen dat van meet af aan de

rechtse radicalen met hun electorale opbod konden beginnen.

In de andere ex-deelstaten van Joegoslavië kwamen gelijkaardige en eveneens kwaadaardige nationalistische ideologieën op. Ze verschilden in principe onderling in niets van elkaar. Ze wilden allemaal het eigen volk beschermen, het territorium verdedigen, het vreemde kapitalisme buiten de deur houden en de nationale tradities herstellen. In het geval van Servië valt dan wel de russofilie op en als gevolg van de interventie van de NAVO ook het sterke anti-amerikanisme. Ten slotte speelt ook de (anti)islam nog altijd een rol. De religieuze grenzen tussen islam en christendom, tussen katholicisme en orthodoxie, lopen immers dwars door ex-Joegoslavië. Daardoor kon de godsdienst een nationalistische factor worden en uiterst rechts inspireren. Radicaal rechts beschikt in zowel Albanië als in Bulgarije dan weer over enkele specifieke kenmerken, zoals een aantal “linkse” thema’s waarop kan worden voortgeborduurd. Opmerkelijk is bijvoorbeeld de eis van “directe democratie”. Gemeenschappelijk blijft echter altijd de wil om het “eigen volk” te beschermen tegen vreemde overheersing. Een soepele politieke opstelling is bij de Albanese en Bulgaarse radicalen zichtbaar geworden. Zo steunt het rechts radicale *Ataka* in Bulgarije (10 procent van de stemmen) regelmatig de regering voor het verkrijgen van een parlementaire meerderheid bij bepaalde wetsontwerpen.

De FPÖ van Haider

Historicus John Evers (lid van de Oostenrijkse *Linkspartei*) schetste de geschiedenis van de FPÖ (*Freiheitliche Partei Österreich*) die na de oorlog was ontstaan als een opvangbekken van ex-nazi’s. Deze partij hield gedurende een langere tijd een gematigd profiel aan en werd dus niet als extreem rechts weggezet. De laatste 25 jaar had ze zich na de komst van J. Haider met een antivreemdelingendiscours dan weer stevig op uiterst rechts verankerd. In 1999 zorgde de FPÖ voor een schok in de internationale gemeenschap door toe te treden tot een regeringscoalitie met de christen-democratische ÖVP (*Österreichische Volkspartei*). Inmiddels had de FPÖ al het Duits nationalisme van de nazi’s afgezworen en de migranten uitdrukkelijk tot kop van jut verklaard. Ze had de neoliberale economische

J O B B I K

MAGYARORSZÁGÉRT MOZGALOM

politiek omarmd en haar liefde voor de arbeider en de “kleine man” verklaard.

Met deze thematiek had Haider al eerder de twee grote regeringspartijen opgejaagd. Daardoor had hij tevens elk grootschalig verzet tegen zijn migrantenstandpunt ontkracht. Straatprotesten volgden daarna wel, maar dan als gevolg van de geplande antisociale maatregelen. Dat betekende het voorlopige einde van de FPÖ. De partij overleefde alleen nog maar via haar aanwezigheid in de regeringen van enkele deelstaten. Maar de FPÖ kwam daarna op wonderbaarlijke wijze terug. Echter na zich eerst inhoudelijk te hebben omgevormd tot een “sociale heimatpartij” die het *Wiener Blut* tegen de migranten zegt te verdedigen. Ze wil nu de partij van de “hardwerkende Oostenrijkers” zijn en ze wil zich tegen de “profiteurs” van de welvaartsstaat, tegen de multinationals en dus de globalisering en de uitbreiding van de EU met Turkije keren. Ze is tegen financiële steun aan Griekenland. Intussen telt de FPÖ tussen de 50.000 en 60.000 leden, is ze in staat om massa’s te mobiliseren en in andere organisaties te infiltreren. De partij profiteert van de neergang van de SPÖ (*Sozialdemokratische Partei Österreichs*) in de oude volkswijken en ze heeft intussen grote delen van de oude arbeidersklasse electoraal veroverd. Opvallend is dat de FPÖ veel en ook beter opgeleide jongeren aanspreekt. Vandaag is het omwille van al deze factoren eerder moeilijk geworden om de FPÖ effectief te bestrijden. Alleen kleine anti-FPÖ groepen proberen dat nog. En met weinig succes.

Jobbik

De laatste jaren heeft vooral het Hongaarse *Jobbik* de aandacht op zich gevestigd. Deze rechts radicale partij die tien jaar geleden als een splinter is begonnen, heeft zich inmiddels verveld tot een “moderne”

politieke formatie, die vorig jaar bij de parlementsverkiezingen goed was voor ongeveer 12 procent van de uitgebrachte stemmen, hetgeen haar toen 47 parlementszetels opleverde. In 2009 veroverde ze bij de Europese verkiezingen 3 zetels. Vanwaar dat opmerkelijke electorale succes? András Tóth (Academie van Wetenschappen, Boedapest) verwees in zijn lezing naar een aantal traditionele factoren. Hongarije telde vanaf 1990 bij de eerste parlementsverkiezingen al rechtse verkozenen. Hij wees voorts op het “transitieproces” dat zich na de Val van de Muur had ontwikkeld. Dat had voor Hongarije niet geleid tot een herziening van de staatsgrenzen. Dus het onrecht dat de Hongaarse natie was aangedaan bij het Verdrag van Trianon van 1920 werd niet hersteld. Een groot deel van het nationale grondgebied bleef daardoor verloren.

Tot verbazing van sommigen vergeleek de spreker daarna de transitie van Hongarije ook met de transitie van Spanje na de dood van Franco. In beide landen kende men dictaturen die de bevolking onrecht hadden aangedaan, maar in Spanje was die overgang naar de democratie eerder gekomen en met veel meer succes dan in Hongarije gebeurd. Daarbij had Europa een lange periode van “burgeroorlogen” gekend. Tóth bracht ook de Tweede Wereldoorlog onder bij die “burgeroorlogen”. Alleen op die manier kon men het ontstaan van *Jobbik* naast traditioneel links en rechts in Hongarije begrijpen. Immers, de nationalistenvan *Jobbik* willen nog altijd een Groot-Hongarije. Ze keren zich ook als antiglobalisten tegen de multinationals en ze willen een “derde weg” ofwel een “Hongaarse weg” bewandelen. Vandaar dat voor *Jobbik* niet alleen de vijand op links zit, maar ook op rechts dat men te “slap” vindt. *Jobbik* is voorts een Eurosceptische partij die de nationale grenzen wil herzien en een romantisch geschiedenisbeeld aanhangt.

soms niet dat die Roosevelt ooit president van een land was geweest dat met Hongarije in oorlog had verkeerd? Voor wie het nog niet wist: het bordje met *Roosevelt tér* is vandaag van een rode streep erdoor voorzien. Er hangt nu een tweede bordje onder met de naam van *Széchenyi István tér* erop, ofwel de “nieuwe” naam voor het plein. Rechts heeft na de grote verkiezingsoverwinning in 2010 hier teruggeslagen.

Voorts werft Jobbik leden en kiezers onder ontgoochelde voormalige aanhangers van de andere partijen. Het betreft hier vooral mannen en jongeren, veelal handarbeiders met een negatief zelfbeeld en lager opgeleiden die zich tot de “hardwerkende Hongaren” rekenen. Veruit de meeste aanhangers komen van het rechtse FIDESZ (*Fidesz – Magyar Polgári Szövetség*) van de huidige premier Viktor Orbán, maar ongeveer eenderde van de aanhang haalt Jobbik ook weg bij de sociaaldemocratische MSZDP (*Magyarországi Szociáldemokrata Párt*). Wat opvalt is weer dat Jobbik ook gemakkelijk goed opgeleide jongeren aantrekt die, gezien de vrij platte organisatiestructuur, snel kunnen integreren en daardoor carrièrekansen krijgen. Jobbik is geen traditioneel gecentraliseerde rechtse partij, maar een beweging met diverse netwerken en organisaties. Daarnaast bestaat er ook een organisatie van in zwart uitgedoste mannen, nl. de *Garda*, die op gezette tijden gaat paraderen op het Heldenplein in Boedapest en met die parades de periode van dictator Miklós Horthy in herinnering roept. Een duidelijke link met het vooroorlogse fascisme bestaat dus wel degelijk, maar niet noodzakelijk. De spreker schatte Jobbik op ongeveer 15.000 aanhangers of leden. Ter vergelijking: de MSZDP zou ongeveer 35.000 tellen.

Tóth kreeg voor zijn verhaal nog wel een beleefdheidsapplaus, maar ging daarna compleet de mist in toen enkele Oostenrijkse deelnemers hem verweten een fascistische preek te hebben gehouden. Het nogal op platte wijze gelijk stellen van fascistisch Spanje met communistisch Hongarije was voor hen te gortig. Het werd door hen als

geschiedvervalsing en demagogie gebrandmerkt. John Evers legde voorts de vinger op de zere plek door Tóth te verwijten zijn theoretische model over de “Europese burgeroorlogen” tijdens de hele twintigste eeuw bij de conservatieve Duitse historicus Ernst Nolte te hebben gehaald. Nolte verklaarde het ontstaan van het nazidom immers uit een afweerreactie tegen het bolsjewistische gevaar. Er was hoe dan ook geen speld tussen te krijgen: Tóth had zijn verhaal bij de verkeerde bron geput. In zijn repliek speelde hij met de waterlanders in de ogen dan maar de “emotionele kaart” uit. Hij verklaarde indertijd niet te hebben behoord tot diegenen die onder het communistische regime een vrolijke tijd hadden gekend. Hij had toen erg “geleden” en zich “onvrij” in eigen land gevoeld. In Spanje had men zich onder Franco ook “onvrij” gevoeld, maar dat zou toen daar minder erg dan in Hongarije zijn geweest.

Omdat het Hongarendom het nog altijd moet hebben van bij uitstek persoonlijk ingekleurde getuigenissen, ontfermden zich na afloop meteen enkele aanwezigen over de in opperste verwarring verkerende Tóth. Dat was ontroerend, maar weinig relevant. De snelle en zelfs onbeschaamde verrechtsing van de academische wereld kwam immers in Tóths betoog maar al te duidelijk naar voren. Bij de opening van de conferentie een dag eerder had voorzitter Tamás Krausz daar nog naar verwezen. Hij had zijn betoog toen gestoffeerd met de anekdote dat de president van de Hongaarse Academie van Wetenschappen zich pas publiekelijk had gevraagd waarom zijn academiegebouw aan het Rooseveltplein in Boedapest was gevestigd. Wist men dan